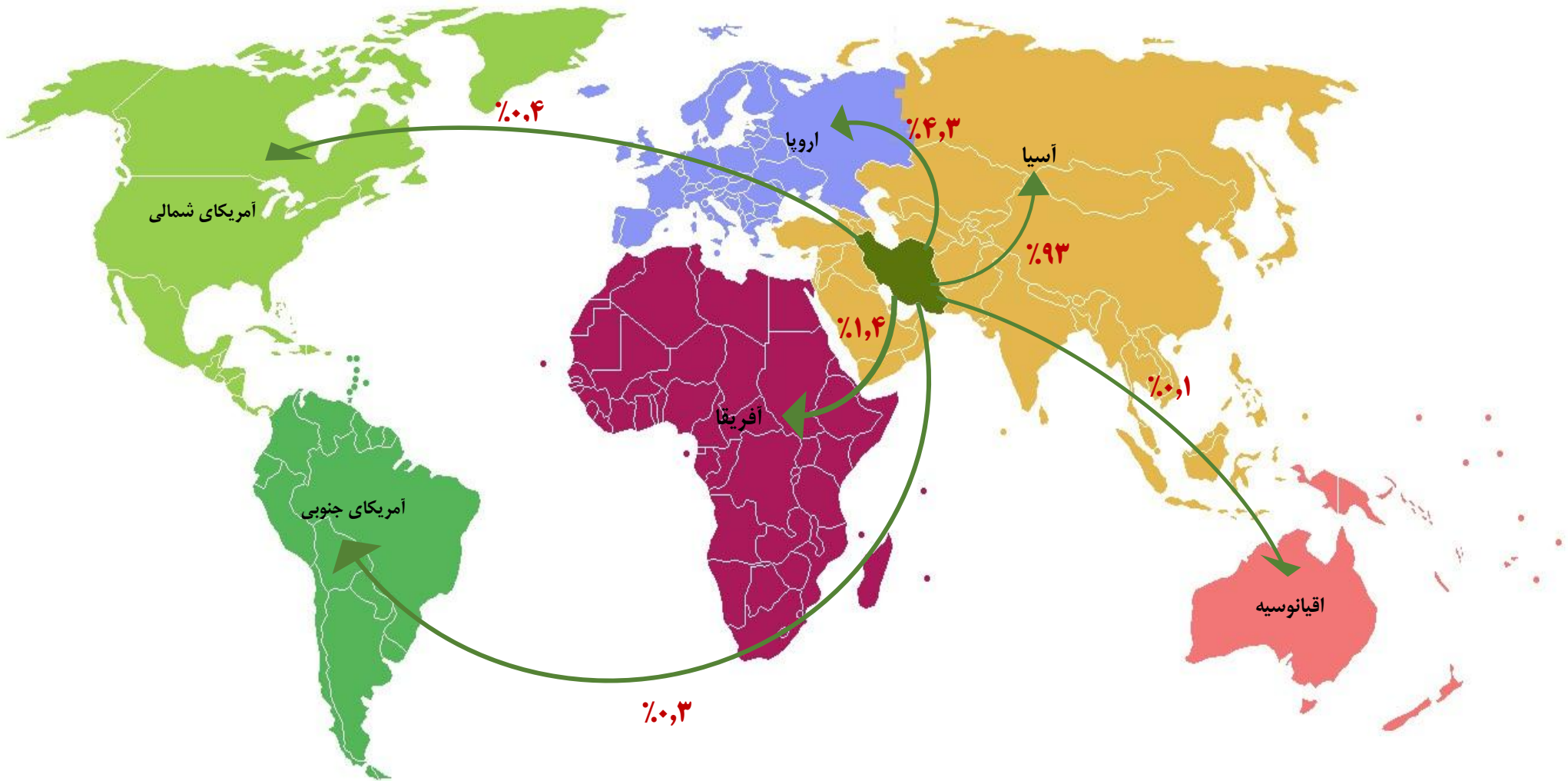

تمرکز جغرافیایی صادرات ایران

ارقام قرمز رنگ، سهم هر قاره را از صادرات کلایی ایران نشان می دهد

توزیع قاره‌های صادرات ایران

آمارهای ۱۰ ماهه صادرات کشور در سال ۱۳۹۵، نشان می‌دهد که تقریباً ۹۳ درصد صادرات ایران به کشورهای قاره آسیا صورت گرفته و سایر قاره‌ها سهم‌های بسیار ناچیزی از ارزش صادرات را به خود اختصاص داده‌اند. طی این دوره، سهم صادرات ایران به قاره اروپا نزدیک به ۴,۳ درصد؛ به قاره آفریقا معادل ۱,۴ درصد، به آمریکای شمالی ۰,۴ درصد و به آمریکای جنوبی معادل ۰,۳ درصد رقم خورده و تنها ۰,۱ درصد از کل صادرات کشور نیز به قاره اقیانوسیه اختصاص داشته است. (جدول ۱)

جدول ۱- میزان صادرات ایران به هر قاره و مقاصد صادراتی عمده هر کدام از آن‌ها- ۱۰ ماهه ۱۳۹۵

قاره/مقصد صادراتی	وزن(هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم از ارزش کل صادرات (درصد)
آسیا	۹۷۶۲۸.۱	۳۲۷۹۲	۹۳
چین	۲۸۹۳۶.۸	۶۵۴۳.۴	۱۸.۶
امارات متحده عربی	۱۳۷۰۷.۶	۵۶۰۳.۰	۱۵.۹
عراق	۱۲۰۴۵.۱	۵۰۳۸.۴	۱۴.۳
اروپا	۱۸۶۸.۳	۱۵۲۱.۵	۴.۳
ایتالیا	۷۲۰.۹	۴۰۶.۳	۱.۲
آلمان	۳۱.۳	۲۵۲.۲	۰.۷
اسپانیا	۲۰۶.۸	۲۱۵.۲	۰.۶
آفریقا	۱۸۸۲.۳	۴۸۷.۷	۱.۴
مصر	۵۰۴.۵	۱۵۱.۱	۰.۴
آمریکای جنوبی	۳۱۹.۸	۱۰۰.۰	۰.۳
برزیل	۳۱۷.۸	۹۲.۷	۰.۳
اقیانوسیه	۴۶.۲	۴۶.۰	۰.۱
استرالیا	۴۳.۸	۴۳.۶	۰.۱
آمریکای شمالی	۱۷۹.۶	۱۳۹.۶	۰.۴
ایالات متحده آمریکا	۲۰	۷۵.۴	۰.۲
سایر ^۱	۳۰۵.۵	۱۲۷.۴	۰.۴

منبع داده‌ها: آمارهای گمرک

^۱ آمارهای این بخش مربوط به صادرات مناطق آزاد، مناطق ویژه اقتصادی، بخش مربوط به سایر کشورهای خارجی در آمارهای گمرک و همچنین سطرهایی در آمارهای گمرک است که مقصد صادراتی آن مشخص نشده است.

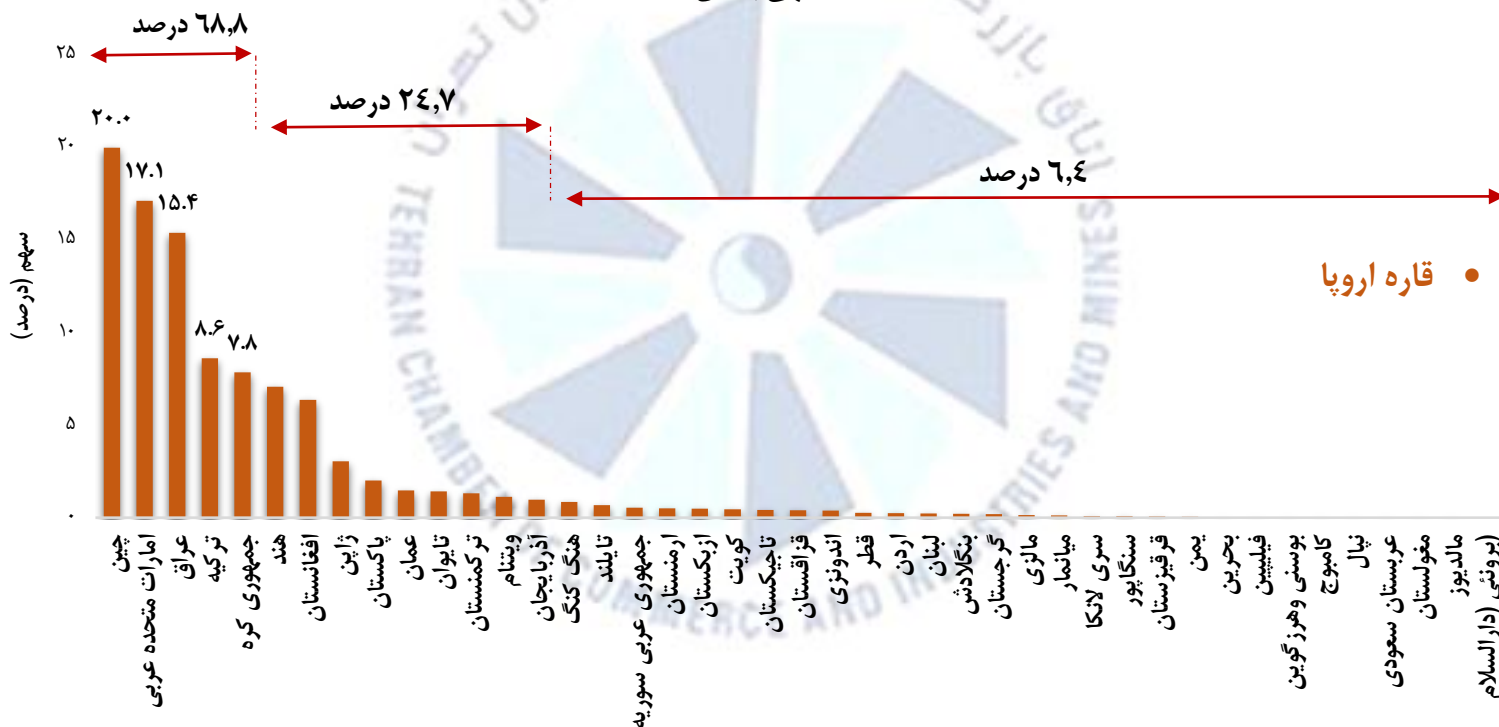
معاونت بررسی های اقتصادی

• قاره آسیا:

در ۱۰ ماه منتهی به دی ۱۳۹۵، ایران صادراتی بیش از ۳۲,۸ میلیارد دلار (حدود ۹۳ درصد از کل صادرات کشور) به کشورهای قاره آسیا داشته است. تعداد کشورهای آسیایی که ایران طی این مدت به آنها صادرات داشته بالغ بر ۴۳ کشور بوده؛ با این حال، سهم بزرگی از ارزش صادرات ایران به این قاره، تنها به چند کشور تعلق گرفته است.

در ۱۰ ماه منتهی به دی سال ۱۳۹۵، قریب به ۷۰ درصد از ارزش صادرات ایران به قاره آسیا فقط به ۵ کشور چین، امارات متحده عربی، عراق، ترکیه و جمهوری کره اختصاص داشته و چین نیز خود به تنهایی سهمی نزدیک به ۲۰ درصدی از ارزش صادرات ایران به قاره آسیا و سهمی ۱۸,۶ درصد از ارزش کل صادرات ایران را از آن خود کرده است.

نمودار ۱- مقاصد صادراتی ایران در قاره آسیا و سهم هر کشور از ارزش کل صادرات ایران به آسیا (۱۰ ماه منتهی به دی ۱۳۹۵)

• قاره اروپا:

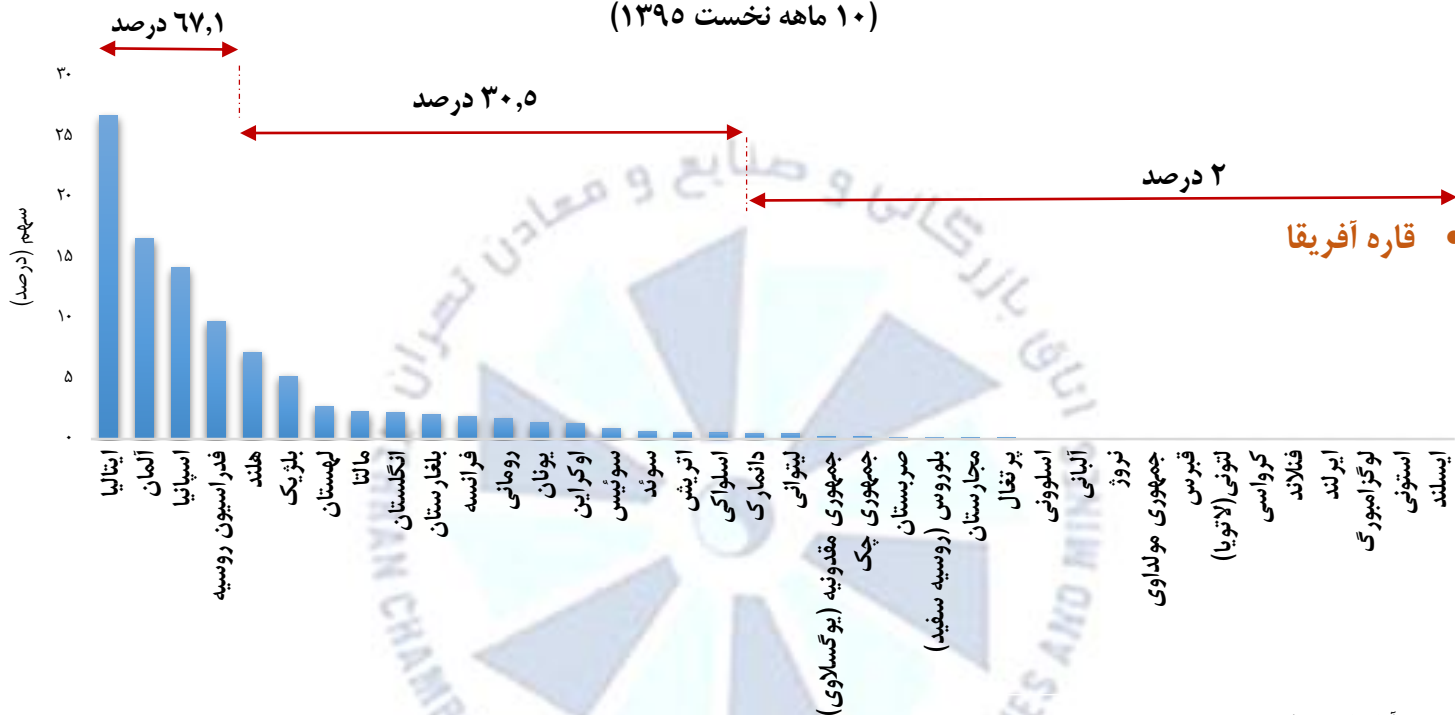
منبع: آمارهای گمرک

پس از قاره آسیا، بیشترین صادرات ایران به قاره اروپا اختصاص داشته است. در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۳۹۵، قاره اروپا سهمی حدود ۴,۳ درصد از ارزش کل صادرات کالایی ایران را به خود اختصاص داده است. به نظر می‌رسد پتانسیل توسعه صادرات ایران به کشورهای این قاره وجود دارد و این قاره می‌تواند بازار هدف بالقوه‌ای برای صادرات ایران محسوب شود.

معاونت بررسی های اقتصادی

نمودار ۲، فهرست کل مقاصد صادراتی ایران در قاره اروپا در ۱۰ ماهه سال ۱۳۹۵ را به ترتیب سهم ارزشی آن‌ها از کل صادرات ایران به این قاره، نشان می‌دهد. همانطور که این نمودار نشان می‌دهد در قاره اروپا نیز تمرکز صادرات ایران عملاً محدود به چند کشور می‌شود و سایر کشورها سهمی بسیار پایین از صادرات ایران به قاره اروپا داشته‌اند. ایتالیا خود به تنهایی سهمی ۳۰ درصدی از کل صادرات ایران به قاره اروپا را داشته و سه کشور ایتالیا، آلمان، اسپانیا و روسیه با هم بیش از ۶۷ درصد از کل ارزش صادرات ایران به این قاره را در برداشته‌اند.

نمودار ۲- مقاصد صادراتی ایران در قاره اروپا و سهم هر کشور از کل صادرات ایران به این قاره (۱۰ ماهه نخست ۱۳۹۵)

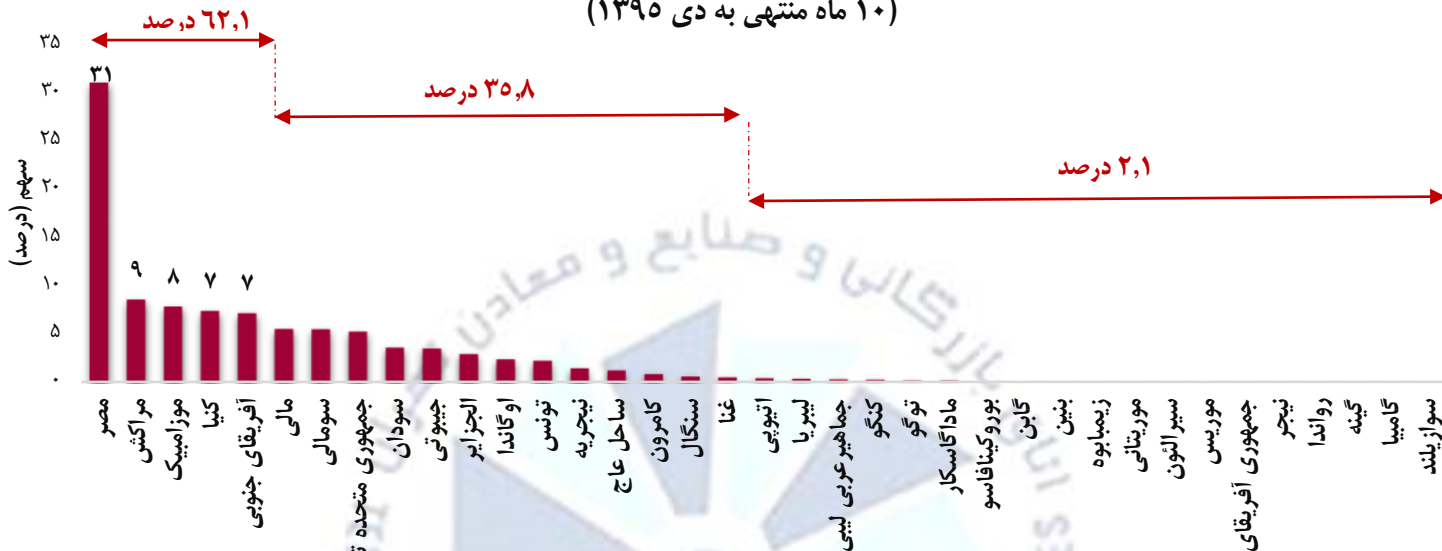
منبع: آمارهای گمرک

در ۱۰ ماهه سال ۱۳۹۵، سهمی معادل ۱,۴ درصد از ارزش کل صادرات ایران به قاره آفریقا صورت گرفته است. تعداد کشورهای آفریقایی که ایران به آن‌ها صادرات داشته بالغ بر ۳۹ کشور بوده اما تعداد زیادی از آن‌ها سهم بسیار ناچیزی از صادرات ایران را به خود اختصاص داده‌اند. مصر یکی از مقاصد صادراتی مهم ایران در قاره آفریقا بوده که خود به تنهایی سهمی حدود ۳۱ درصد از ارزش کل صادرات ایران به این قاره را دربرگرفته است.

معاونت بررسی های اقتصادی

نمودار ۳، ۳۹ مقصد صادراتی ایران در قاره آفریقا را طی ده ماهه نخست سال جاری به ترتیب سهم هر یک از آنها از کل صادرات ایران به این قاره نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود پنج کشور مصر، مراکش، موزامبیک، کنیا و آفریقای جنوبی به تنهایی سهمی بیش از ۶۲ درصد صادرات ایران به قاره آفریقا را داشته‌اند.

نمودار ۳- مقاصد صادراتی ایران در قاره آفریقا و سهم هر کشور از ارزش کل صادرات ایران به این قاره (۱۰ ماه منتهی به دی ۱۳۹۵)

منبع داده ها: آمارهای گمرک

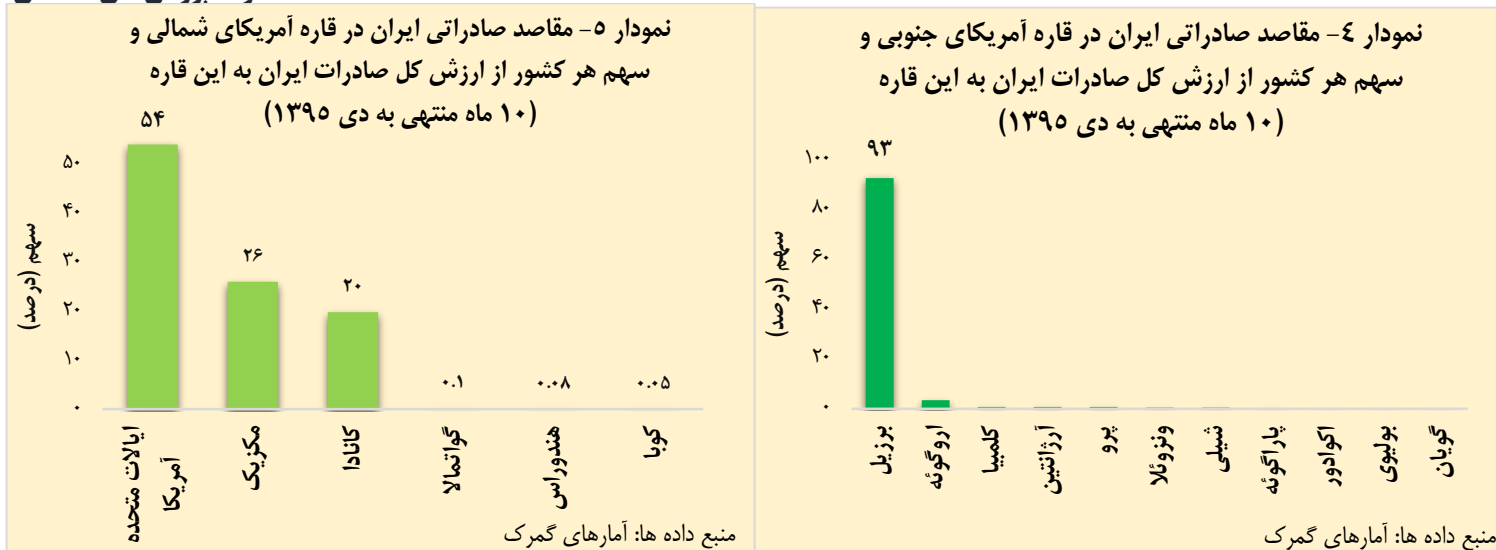
• قاره‌های آمریکای شمالی و جنوبی

دو قاره آمریکای شمالی و جنوبی از جمله قاره‌هایی هستند که نسبتاً رابطه تجاری کمی با ایران دارند. نمودار ۴ و ۵ مقاصد صادراتی ایران را در دو قاره آمریکای جنوبی و شمالی به تصویر می‌کشد.

ایران در ۱۰ ماهه سال ۱۳۹۵، به ۱۱ کشور در قاره آمریکای جنوبی کالا صادر کرده که البته سهم این ۱۱ کشور از ارزش کل صادرات ایران از ۰,۳ درصد فراتر نمی‌رود. علاوه بر این ۹۳ درصد از ارزش کل صادرات ایران به قاره آمریکای جنوبی نیز تنها به برزیل اختصاص داشته است.

در ۱۰ ماهه سال ۱۳۹۵، صادرات ایران به قاره آمریکای شمالی نیز سهمی ۰,۴ درصدی از ارزش کل صادرات ایران به جهان را در برداشته و ایران طی این مدت به ۶ کشور در این قاره صادرات داشته است. ایالات متحده آمریکا سهمی ۵۴ درصدی از ارزش کل صادرات ایران به آمریکای شمالی را داشته است و مکزیک و کانادا به ترتیب سهم‌های ۲۶ درصدی و ۲۰ درصدی را به خود اختصاص داده‌اند.

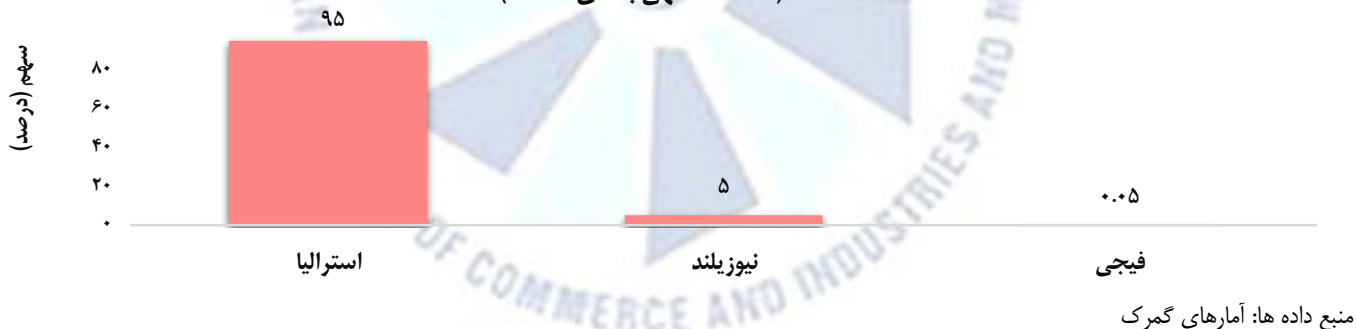
معاونت بررسی های اقتصادی

• **قاره اقیانوسیه**

در ۱۰ ماهه سال ۱۳۹۵، ایران نزدیک به ۴۶ میلیون دلار کالا به کشورهای قاره اقیانوسیه صادر کرده که از این مقدار ۹۵ درصد آن به کشور استرالیا اختصاص داشته است. نمودار ۶ سه مورد از مهم ترین مقاصد صادراتی ایران واقع در قاره اقیانوسیه را نشان می دهد.

نمودار ۶- مقاصد صادراتی ایران در قاره اقیانوسیه و سهم هر کشور از ارزش کل صادرات ایران به این قاره (۱۰ ماه منتهی به دی ۱۳۹۵)

درجه تمرکز جغرافیایی صادرات

تمرکز صادراتی یک کشور می تواند نشان دهد تا چه حد صادرات آن کشور بر روی تعداد محدودی از شرکای تجاری متمرکز است (United Nations Development Programme, 2011). یکی از شاخص های اندازه گیری درجه تمرکز جغرافیایی صادرات کشورها، شاخص هرفیندال (یا شاخص هرفیندال - هیرشمن^۲) است که براساس آن، میزان پراکندگی صادرات یک کشور یا منطقه، حول مقاصد صادراتی آن اندازه گیری می شود. این شاخص براساس رابطه زیر محاسبه می شود:

² Herfindahl-Hirschman Index (HH index)

معاونت بررسی های اقتصادی

$$\text{شاخص هرفیندال} = \sum_{i=1}^n \left(\frac{X_i}{X}\right)^2$$

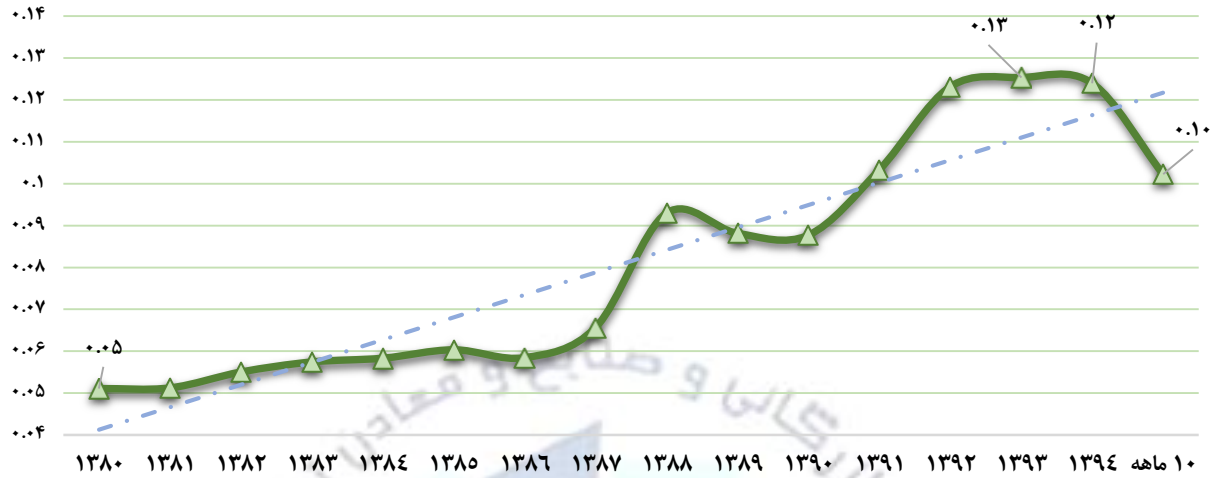
بطوریکه، n تعداد مقاصد صادراتی، X_i ارزش صادرات به مقصد صادراتی i ام و X ارزش کل صادرات کشور مورد بررسی را نشان می دهد. رقم این شاخص بین صفر تا یک قرار می گیرد و عدد یک، نشان دهنده تمرکز بالای مقاصد صادراتی است. در برخی موارد، سطح بالای شاخص، می تواند نشانه ای از آسیب پذیری بالای آن کشور یا منطقه نسبت به شوک های اقتصادی خارجی باشد (United Nations, 2009).

باز بودن اقتصاد کشورها می تواند آنها را نسبت به شوک های اقتصادی خارجی آسیب پذیر نماید (که البته این آسیب پذیری به صورت افت درآمدهای صادراتی و کاهش رشد اقتصادی منعکس می شود)، اما به طور عمده، مقیاس و میزان این آسیب پذیری به درجه تمرکز صادراتی (جغرافیایی / محصول) کشورها بستگی دارد (United Nations Development Programme, 2011).

نتایج بررسی شاخص مذکور در ایران نشان می دهد این شاخص طی ۱۵ سال اخیر به طور نسبی افزایش قابل توجهی داشته است (نمودار ۷). به عبارتی، صادرات ایران روی تعداد محدودتری بازار هدف متمرکز شده است.

همانطور که در نمودار ۷ مشاهده می شود، طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴، درجه تمرکز جغرافیایی صادرات ایران بین ارقام ۰,۰۵ تا ۰,۱۳ نوسان داشته است. کمترین میزان شاخص تمرکز مربوط به سال ۱۳۸۰ بوده و پس از آن با گذر زمان این شاخص رو به افزایش رفته و در سال های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ به بالاترین سطوح خود رسیده است. البته مطابق آمارهای ۱۰ ماهه ۱۳۹۵ شاخص تمرکز ایران با ۰,۰۲ واحد کاهش به ۰,۱ رسیده و به نظر می رسد اگر تا انتهای سال همین روند ادامه داشته باشد، در سال ۱۳۹۵ شاهد کاهش جزئی تمرکز صادراتی کشور در مقایسه با سال ۱۳۹۴ و ۱۳۹۳ خواهیم بود.

نمودار ۷- روند شاخص تمرکز صادراتی ایران طی سال های اخیر

منبع داده ها: آمارهای گمرک ایران و محاسبات گزارش

اگرچه بر اساس آمار گمرک، طی سال های مذکور ارزش صادرات کالایی ایران تقریباً ۸ برابر شده و از ۴,۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۰ به حدود ۳۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ رسیده است، اما روند شاخص تمرکز جغرافیایی صادرات طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ نشان می دهد افزایش ارزش صادرات به واسطه توسعه بازارهای هدف نبوده است. به عبارت دیگر، به نظر می رسد اگرچه ایران طی سال های اخیر، به طور قابل ملاحظه ای توانسته به افزایش صادرات خود بپردازد، اما آنطور که باید مقاصد صادراتی خود را در بازارهای جهانی گسترش نداده است. با توجه به اینکه افزایش شاخص تمرکز صادراتی ایران طی این سال های می تواند به معنای افزایش آسیب پذیری کشور در برابر شوک های احتمالی اقتصادهای سایر کشورها باشد، بهتر است نسبت به «متنوع سازی شرکای تجاری^۳» چاره ای اندیشیده شود.

در همین راستا، سازمان ملل نیز هر ساله گزارش هایی با عنوان «سالنامه آماری تجارت بین الملل^۴» منتشر می کند که یکی از مباحث مورد بررسی آن، شاخص تمرکز صادراتی جغرافیایی کشورها (از طریق شاخص هرفیندال) است. آخرین

³ trade partner diversification (TPD)

⁴ International Trade Statistics Yearbook

معاونت بررسی های اقتصادی

نسخه این گزارش مربوط به سال ۲۰۱۵ است که در آن، شاخص تمرکز صادراتی که برای ایران محاسبه شده، قدیمی و مربوط به سال ۲۰۱۱ بوده اما آمارهایی که برای بسیاری از کشورها اعلام شده به سال ۲۰۱۵ اختصاص داشته است.

با توجه به گزارش سازمان ملل، در سال ۲۰۱۵، شاخص تمرکز صادراتی جغرافیایی کشورهایی از جمله چین، ترکیه و عربستان معادل ۰,۰۶۸، ۰,۰۳۴ و ۰,۲۶۸ محاسبه شده که براساس آن می توان گفت ترکیه به لحاظ تنوع شرکای تجاری و تمرکز صادراتی، در جایگاه بسیار خوبی چه در خاورمیانه و چه در دنیا قرار دارد. شاخص تمرکز صادراتی جغرافیایی برای چین نیز اگرچه نسبتاً پایین بوده اما نسبت به ترکیه در شرکای تجاری خود از تمرکز جغرافیایی کمتری برخوردار است. عربستان نیز همانند ایران نتوانسته آن طور که باید به متنوع سازی شرکای صادراتی خود بپردازد و به لحاظ شاخص تمرکز صادراتی جغرافیایی در سطح نسبتاً متوسطی قرار دارد.

منابع

- <https://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#asia>
- <http://www.irica.gov.ir/Portal/Home/>
- United Nations Development Programme, "Towards Human Resilience: Sustaining MDG Progress in an Age of Economic Uncertainty", ۲۰۱۱.
- United Nations, Economic and Social Commission for Asia and Pacific, "Trade Statistics in Policymaking", ۲۰۰۹.
- United Nations, "International Trade Statistics Yearbook", ۲۰۱۵.

فهرست مقاصد صادراتی ایران به تفکیک قاره در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۳۹۵

قاره	مقاصد صادراتی
آسیا	پاکستان، چین، ژاپن، آذربایجان، اردن، ارمنستان، ازبکستان، افغانستان، امارات متحده عربی، اندونزی، بحرین، بنگلادش، بوسنی و هرزگوین، تاجیکستان، تایلند، تایوان، ترکمنستان، جمهوری عربی سوریه، جمهوری کره، سری لانکا، سنگاپور، عراق، عربستان سعودی، عمان، فیلیپین، قرقیزستان، قزاقستان، قطر، کویت، لبنان، مالدیو، مالزی، میانمار، نپال، هنگ کنگ، هند، ویتنام، یمن، کامبوج، مغولستان، بروئی (دارالسلام)، ماکائو، ترکیه، گرجستان
اروپا	بلوروس (روسیه سفید)، جمهوری مقدونیه (یوگسلاوی)، لتونی (لاتویا)، پرتغال، آلمان، اتریش، اسپانیا، استونی، اسلواکی، اسلوانی، انگلستان، اوکراین، ایتالیا، ایرلند، بلژیک، بلغارستان، جمهوری چک، جمهوری مولداوی، دانمارک، رومانی، سوئد، سوئیس، صربستان، فرانسه، فنلاند، قبرس، لهستان، لیتوانی، مجارستان، نروژ، هلند، یونان، آلبانی، کرواسی، لوگزامبورگ، مالتا، ایسلند، فدراسیون روسیه
آفریقا	آفریقای جنوبی، اتیوپی، الجزایر، اوگاندا، بنین، بوروکینافاسوف توگو، تونس، جماهیرعربی لیبی، جمهوری متحده تانزانیا، جیبوتی، ساحل عاج، سنگال، سودان، سومالی، غنا، کامرون، کنگو، کنیا، مصر، موزامبیک، نیجریه، لیبیا، ماداگاسکار، مالی، مراکش، موریتانی، رواندا، سیرالئون، موریس، گابن، گینه، زیمبابوه، گامبیا، سوازیلند، نیجر
آمریکای شمالی	ایالات متحده آمریکا، کانادا، مکزیک، گواتمالا، کوبا، هندوراس
آمریکای جنوبی	شیلی، کلمبیا، ونزوئلا، پاراگوئه، آرژانتین، برزیل، بولیوی، پرو، اروگوئه، اکوادور، گویان
اقیانوسیه	استرالیا، فیجی، نیوزیلند

منبع: United Nation